

ਰੱਬ ਦੀ ਪਛਾਣ

ਐਡਵੋਕੇਟ ਸੁਰਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕੰਵਰ

WhatsApp No. +61-470306519

E-mail- kanwar238@yahoo.com

ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਆਪਣੀ ਇਕ ਕਵਿਤਾ “ਰੱਬ” ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸੁੰਦਰ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:

ਰੱਬ ਇਕ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਬੁਝਾਰਤ ਰੱਬ ਇਕ ਗੋਰਖ-ਧੰਦਾ

ਖੋਲ੍ਹਣ ਲੋਗਿਆਂ ਪੇਚ ਏਸ ਦੇ ਕਾਫ਼ਰ ਹੋ ਜਾਏ ਬੰਦਾ

ਕਾਫ਼ਰ ਹੋਣੇ ਡਰ ਕੇ ਜੀਵੇਂ ਖੋਜੋਂ ਮੂਲ ਨਾ ਖੁੰਝੀ

ਲਾਈਲੰਗ ਮੋਮਨ ਦੇ ਕੋਲੋਂ ਖੋਜੀ ਕਾਫ਼ਰ ਚੰਗਾ

ਠੀਕ ਹੀ ਕਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਰੱਬ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨੀ ਬੜੀ ਹੀ ਚੰਗੀ ਅਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਵੀ ਹੈ। ਇਹ ਖੋਜ ਜ਼ਰੂਰੀ ਇਸ ਲਈ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਨਸਾਨ ਜਿੰਦਾ ਹੀ ਰੱਬ ਦੇ ਆਸਰੇ ਹੈ। ਇਹ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਾਰੀ ਕਾਇਨਾਤ ਹੀ ਰੱਬ ਦੇ ਆਸਰੇ ਕਾਇਮ ਹੈ। ਰੱਬ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨੀ ਚੰਗੀ ਇਸ ਲਈ ਵੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਪਤਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਜਾਂ ਜਿਸ ਦੇ ਆਸਰੇ ਅਸੀਂ ਜੀਊਣਾ ਹੈ ਉਹ ਸਹਾਰਾ ਜਾਂ ਆਸਰਾ ਕੌਸਾ ਹੈ? ਉਸ ਦੀ ਸੋਝੀ ਹੋਵੇਗੀ ਤਾਂ ਹੀ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵਨ ਜੀਵਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਰੱਬ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨੀ ਸੋਖੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜੇਕਰ ਇਹ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਵੇ ਕਿ ਰੱਬ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਰਹਿੰਦਾ ਕਿਥੇ ਹੈ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਰੱਬ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨੀ ਵੀ - ਰੱਬ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨੀ ਹੀ ਹੈ। ਲੇਕਿਣ ਰੱਬ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਦਿਆਂ ਭਟਕਣਾ ਉਸ ਵਕਤ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਬੰਦਾ ਐਸੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਲਭਣ ਤੁਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਖੁਦ ਹੀ ਆਪਣੀ ਬੇਸਮਝੀ ਕਾਰਨ ਆਪਣੇ ਖਿਆਲਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪੈਦਾ ਕਰ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਉਸ ਖਿਆਲੀ ਰੱਬ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਅਸਮਾਨ ਵਿਚ ਅਤੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਪਹਾੜਾਂ ਦੀਆਂ ਕੰਦਰਾਂ ਵਿਚ ਛੁਪਾ ਕੇ ਬਠਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਸ ਰੱਬ ਨੇ ਬੰਦਾ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਸ ਵਲ ਧਿਆਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ।

ਬੰਦੇ ਨੇ ਜੋ ਆਪਣਾ ਖਿਆਲੀ ਰੱਬ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ ਉਸ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਪਛੋਕੜ ਵਲ ਝਾਤ ਮਾਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ, ਕਿ ਜਦੋਂ ਹਾਲੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਬੁੱਧੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋਇਆ ਉਸ ਸਮੇਂ ਮਨੁੱਖ ਘਣ-ਘੋਰ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਜੀਊਣਾ ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਲ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਮਨੁੱਖ ਕਈ ਆਫਤਾਂ ਵਿਚ ਘਿਰਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਅਸਮਾਨ ਵਿਚ ਕਿਤੇ ਕੋਈ ਰੱਬ ਬੈਠਾ ਹੈ ਜੋ ਬਹੁਤ ਬਲਵਾਣ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਸਭ ਆਫਤਾਂ ਖੜੀਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਅਣਜਾਣ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਅਸਮਾਨ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਆਪਣੇ ਖਿਆਲੀ ਰੱਬ ਦੀ ਈਨ ਮੰਨ ਲਈ। ਵਖੋ ਵਖਰੀ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਵਸਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬੁੱਧੀ ਅਨੁਸਾਰ ਆਪਣੇ ਵਾਸਤੇ ਵਖੋ ਵਖਰੇ ਰੱਬ ਪੈਦਾ ਕਰ ਲਏ। ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਰੱਬ ਦੇ ਵਖੋ ਵਖਰੇ ਨਾਮ ਵੀ ਰੱਖ ਲਏ ਅਤੇ ਉਸੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਸ਼ਕਲਾਂ ਵੀ ਬਣਾ ਲਈਆਂ। ਇਸੇ ਅਨੁਸਾਰ ਵਖੋ ਵਖਰੀਆਂ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਵਖੋ ਵਖਰੇ ਗ਼ੈਬੀ ਰੱਬ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਏ ਜੋ ਕਿਤੇ ਅਸਮਾਨ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਲੋਕਾਂ ਵਾਸਤੇ ਸਭ ਕੁਝ ਚੰਗਾ ਮੰਦਾ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਅਸਮਾਨ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਗ਼ੈਬੀ ਰੱਬ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਉਸ ਦੀ ਪੂਜਾ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਭਾਰਤ ਦੇ ਹਿੰਦੂ ਮੱਤ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੱਬ ਬਣਾ ਲਏ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤਿਆਂ ਦਾ ਦਰਜਾ ਦੇ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੀ ਪੂਜਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਹਰ ਇਕ ਰੱਬ ਨੂੰ ਭਾਵ ਹਰ ਦੇਵੀ ਦੇਵਤੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਵਖੋ ਵਖਰੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਮਾਲਕ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ। ਪੂਜਾ

ਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਰਮਕਾਂਡ ਅਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਅਜੋਕੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਵੀ ਨਵੇਂ ਤੋਂ ਨਵੇਂ ਕਰਮਕਾਂਡ ਅਰੰਭ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਰਮਕਾਂਡਾਂ ਵਿਚ ਵਾਧਾ ਹੋਈ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਇਥੇ ਇਹ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰਨਾ ਵਾਜ਼ਬ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਇਹ ਸਿਲਸਲਾ ਕੇਵਲ ਵੱਖੋ ਵੱਖਰੇ ਰੱਬ ਪੈਦਾ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦੀ ਪੂਜਾ ਤਕ ਹੀ ਨਹੀਂ ਰੁਕਿਆ ਸਗੋਂ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਧਰਮ ਵੀ ਪੈਦਾ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਫਿਰ ਹਰ ਧਰਮ ਦੇ ਠੇਕੇਦਾਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਏ ਜੋ ਆਪਣੇ ਧਰਮ ਦੀ ਪ੍ਰਗਤੀ ਵਾਸਤੇ ਦੂਸਰੇ ਧਰਮ ਉੱਤੇ ਹਾਵੀ ਹੋਣ ਦਾ ਹਰ ਉਪਰਾਲਾ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਇਸ ਜਦੋ-ਜਹਿਦ ਦਾ ਸਿਟਾ ਇਹ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਜਿਸ ਦਾ ਜਿਤਨਾ ਜ਼ੋਰ ਚੱਲਿਆ ਉਹ ਦੂਸਰੇ ਧਰਮ ਦੇ ਲੋਕਾਂ 'ਤੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਇਹ ਜ਼ੁਲਮ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਸਿਲਸਲਾ ਅੱਜ ਵੀ ਚਲਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਮ 'ਤੇ ਬੇ-ਇਨਤਹਾ ਜ਼ੁਲਮ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਰੱਬ ਤਾਂ ਧਰਮ ਦੇ ਠੇਕੇਦਾਰਾਂ ਦੀ ਜਗੀਰ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਗਿਆ ਹੈ। ਵਿਚਾਰੇ ਅਣਜਾਣ ਅਤੇ ਅਗਿਆਨ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਰੱਬ ਬਾਰੇ ਅਸਲ ਅਤੇ ਸਹੀ ਸੋਝੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਉਣ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ। ਰੱਬ ਨੂੰ ਅਸਮਾਨ ਤੋਂ ਥੱਲੇ ਆਉਣ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ।

ਰੱਬ ਦੀ ਪੂਜਾ ਵਾਸਤੇ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਜਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਰਚਣਾ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਗਈ। ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਜਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਪੂਜਾ ਵਿਚ ਉਲਝਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ, ਜਾਂ ਫਿਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਜਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਤਕ ਸੀਮਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਸਮਝਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਰੱਬ ਪੂਜਾ ਨਾਲ ਜਾਂ ਫਿਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਅਤੇ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਹੀ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਵੀ ਦਿਵਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਜਾਂ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਹੀ ਰੱਬ ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕੰਮ ਸਵਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਹਾਜ਼ਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਅਸਮਾਨ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਖਿਆਲੀ ਰੱਬ ਦੀ ਪੂਜਾ ਵਿਚ ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਭਟਕਦੇ ਵੇਖ ਕੇ ਭਾਰਤ ਵਿਚ ਹੀ ਕਈ ਸੂਝਵਾਨ ਵਿਦਵਾਨ ਫਿਲਾਸਫ਼ਰ ਹੋਏ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਗਤ, ਸੂਫੀ ਫਕੀਰ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਆਦਿ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦਵਾਨ ਫਿਲਾਸਫ਼ਰਾਂ ਨੇ ਰੱਬ ਦੀ ਪਛਾਣ ਵਾਸਤੇ ਸੋਝੀ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕੀਤੀ ਅਤੇ ਇਕ ਵਡਮੁੱਲਾ ਫ਼ਲਸਫ਼ਾ ਉਜਾਗਰ ਕੀਤਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਦਵਾਨ ਫਿਲਾਸਫ਼ਰਾਂ ਦੇ ਫ਼ਲਸਫ਼ੇ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਕ ਗ੍ਰੰਥ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਜਿਸ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਅਦੁੱਤੀ ਫ਼ਲਸਫ਼ਾ ਹੈ। ਇਸ ਫ਼ਲਸਫ਼ੇ ਰਾਹੀਂ ਰੱਬ ਦੀ ਪਛਾਣ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਵਾਈ ਸਗੋਂ ਇਹ ਸਮਝਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਖੁਦ ਰੱਬ ਹੀ ਬਣਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਤਾਂ ਇਹ ਇਕ ਅਦੁੱਤੀ ਫ਼ਲਸਫ਼ਾ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਫ਼ਰਮਾਨ ਹੈ: “ਹਰਿ ਜਨੁ ਐਸਾ ਚਾਹੀਐ ਜੈਸਾ ਹਰਿ ਹੀ ਹੋਇ॥” (ਗ:ਗ:ਸ: ਪੰਨਾ-1372) ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਰੱਬ ਦਾ ਬੰਦਾ ਰੱਬ ਵਰਗਾ ਹੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ: “ਮਨ ਤੂੰ ਜੋਤਿ ਸਰੂਪੁ ਹੈ ਆਪਣਾ ਮੂਲੁ ਪਛਾਣੁ॥” (ਗ:ਗ:ਸ: ਪੰਨਾ-441) ਇਥੇ ਰੱਬ ਜੀ ਨੂੰ ‘ਜੋਤਿ’ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਸੰਬੋਧਨ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਹੇ ਮਨੁੱਖ ਤੂੰ ਰੱਬ ਦਾ ਹੀ ਅੰਗ ਹੈਂ ਜਾਂ ਰੂਪ ਹੈਂ। ਇਸ ਲਈ ਰੱਬੀ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਤਾਂ ਕਿ ਤੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਣਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਚਰ ਸਕੇਂ। ਜਿਵੇਂ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਲਹਿਰ ਉਠਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਸਮੁੰਦਰ ਦਾ ਹੀ ਅੰਗ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਸਮੁੰਦਰ ਤੋਂ ਵੱਖ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਉਸ ਲਹਿਰ ਦਾ ਜੋ ਪਾਣੀ ਹੈ ਉਸ ਵਿਚ ਉਹ ਸਾਰੇ ਗੁਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਉਸ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਗੁਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਅਕਤੀ ਰੱਬ ਵਰਗਾ ਤਾਂ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਉਹ ਰੱਬੀ ਸੁਚੱਜੇ ਗੁਣ ਅਪਣਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਇਹ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਸੁਚੱਜੇ ਗੁਣ ਹੀ ਰੱਬੀ ਗੁਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ; ਕੁਚੱਜੇ ਗੁਣ ਸ਼ੈਤਾਨ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਜੇ ਵਿਅਕਤੀ ਰੱਬੀ ਸੁਚੱਜੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਣਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ ਉਸੇ ਨੂੰ ਸਚਿਆਰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਹੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ: **“ਕਿਵ ਸਚਿਆਰਾ ਹੋਈਐ ਕਿਵ ਕੂੜੈ ਤੁਟੈ ਪਾਲਿ॥”** (ਗ:ਗ:ਸ: ਪੰਨਾ-1) ਗੁਰਬਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਸਮਝਾਇਆ ਹੀ ਇਹ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਰੱਬ ਸਬੰਧੀ ਜੋ ਭੁਲੇਖਾ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆ ਕੇ ਰੱਬ ਵਰਗਾ ਕਿਵੇਂ ਬਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਕਿਹਾ ਹੈ: **“ਸਤਿਗੁਰ ਕੀ ਬਾਣੀ ਸਤਿ ਸਰੂਪੁ ਹੈ ਗੁਰਬਾਣੀ ਬਣੀਐ॥”** (ਗ:ਗ:ਸ: ਪੰਨਾ-304)। ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਰੱਬ ਦੀ ਹੋਂਦ ਇਕ ਸਚਾਈ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਰੱਬ ਨੂੰ ਸਤਿ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਰੱਬ ਦੀ ਪਛਾਣ ਬਾਰੇ ਜੋ ਗਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਸਤਿਗੁਰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਰੱਬੀ ਗੁਣਾਂ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਈਆਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਗੁਣ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਈਆਂ ਹੀ ਰੱਬੀ ਸਰੂਪ ਹੈ। ਕੋਈ ਖਾਸ ਸ਼ਕਲ ਵਾਲਾ ਸਰੂਪ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਰੱਬੀ ਸਰੂਪ ਦਾ ਬਿਆਨ ਰੱਬੀ ਗੁਣਾਂ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਈਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਰੱਬੀ ਗੁਣ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਈਆਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦੀ ਹੈ ਇਸੇ ਲਈ ਕਿਹਾ ਹੈ **“ਗੁਰਬਾਣੀ ਬਣੀਐ”** ਭਾਵ ਉਨ੍ਹਾਂ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਕੇ ਉਸ ਰੱਬ ਵਰਗਾ ਹੀ ਬਣਿਆ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਜੋ ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਈਆਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵਨ ਸੁਧਾਰ ਕੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਵਿਚਰਿਆ ਜਾਵੇ।

ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿ ਇਸ ਫ਼ਲਸਫ਼ੇ ਨੂੰ ਹੋਰ ਵਿਚਾਰਿਆ ਜਾਵੇ ਇਹ ਦਸਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਫ਼ਲਸਫ਼ੇ ਨੂੰ ਧਰਮ ਨਾਲ ਜੋੜ ਕੇ ਇਸ ਫ਼ਲਸਫ਼ੇ ਦਾ ਘੇਰਾ ਬਹੁਤ ਸੀਮਤ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਾਪਦਾ ਇੰਝ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਫ਼ਲਸਫ਼ੇ ਨੂੰ ਸੀਮਤ ਇਸ ਲਈ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸੋਝੀ ਨਾ ਆ ਜਾਵੇ। ਜੇਕਰ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਸੋਝੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਧਰਮ ਦੇ ਠੇਕੇਦਾਰਾਂ ਦੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਬੰਦ ਹੋ ਜਾਣ ਗੀਆਂ। ਖੈਰ ਇਹ ਮੁੱਦਾ ਅਲੱਗ ਹੈ। ਇਥੇ ਵੇਖਣਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਫ਼ਲਸਫ਼ੇ ਰਾਹੀਂ ਕਿਸ ਰੱਬ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਵਾਈ ਗਈ ਹੈ?

ਇਸ ਫ਼ਲਸਫ਼ੇ ਰਾਹੀਂ ਰੱਬ ਜੀ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਵਾਉਂਦਿਆਂ ਰੱਬ ਨੂੰ **“ਸਤਿ ਨਾਮ”** ਕਿਹਾ ਹੈ। ਭਾਵ ਰੱਬ ਇਕ ਐਸੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ ਜੋ ਅਟੱਲ ਹੈ। ‘ਨਾਮ’ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਜਾਂ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮ। ਇਹ ਨਿਯਮ ਸਤਿ ਹਨ ਭਾਵ ਅਟੱਲ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਬਦਲਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਕਿਉਂਕਿ ਹਰ ਕੋਈ ਰੱਬ ਦੇ ਆਸਰੇ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ ਇਸੇ ਲਈ ਰੱਬ ਨੂੰ ‘ਨਾਮ’ ਕਹਿ ਵੀ ਸੰਬੋਧਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ: **ਨਾਮ ਕੇ ਧਾਰੇ ਸਗਲੇ ਜੰਤ॥ ਨਾਮ ਕੇ ਧਾਰੇ ਸਗਲੇ ਜੰਤ॥ ਨਾਮ ਕੇ ਧਾਰੇ ਖੰਡ ਬ੍ਰਹਮੰਡ॥ ਨਾਮ ਕੇ ਧਾਰੇ ਸਿਮ੍ਰਿਤਿ ਬੇਦ ਪੁਰਾਨ॥ ਨਾਮ ਕੇ ਧਾਰੇ ਸੁਨਨ ਗਿਆਨ ਧਿਆਨ॥ ਨਾਮ ਕੇ ਧਾਰੇ ਆਗਾਸ ਪਾਤਾਲ॥ ਨਾਮ ਕੇ ਧਾਰੇ ਸਗਲ ਆਕਾਰ॥ ਨਾਮ ਕੇ ਧਾਰੇ ਪੁਰੀਆ ਸਭ ਭਵਨ॥** (ਗ:ਗ:ਸ: ਪੰਨਾ-284)। ਭਾਵ ਸਬ ਜੀਵ ਜੰਤੂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਾਰੀ ਕਾਇਨਾਤ ਵੀ ਨਿਯਮਬਦ ਉਸ ਸ਼ਕਤੀ ਭਾਵ ਉਸ ਰੱਬ ਦੇ ਆਸਰੇ ਭਾਵ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਚੱਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮ ਰੱਬ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਉਸ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਚਰਨਾ ਰੱਬ ਦੇ ਹੁਕਮ ਨੂੰ ਮੰਨਣਾ ਹੈ ਜਾਂ ਰੱਬ ਅਨੁਸਾਰ ਵਿਚਰਨਾ ਹੈ।

ਰੱਬ ਸਬੰਧੀ ਇਹ ਵੀ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਰੱਬ ਇਕ ਹੀ ਹੈ। ਰੱਬ ਕੇਵਲ ਸਾਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਜਾਂ ਸਭ ਲੋਕਾਂ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸਾਰੀ ਕਾਇਨਾਤ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਰੱਬ ਇਕ ਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕੋ ਹੈ। ਇਸੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਹੈ: **ੴ ਸਤਿਨਾਮ**

ਫਿਰ ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਈਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਇਹ ਵੀ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਰੱਬ ਬੇਅੰਤ ਹੈ ਇਸ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਫ਼ਰਮਾਨ ਹੈ: “ਅਗਮ ਅਗੋਚਰ ਬੇਅੰਤ ਅੰਤੁ ਨ ਪਾਈਐ॥” (ਗ:ਗ:ਸ: ਪੰਨਾ-521) ਉਸ ਰੱਬ ਦੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਅਥਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਵੇਖਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਉਸ ਦਾ ਅੰਤ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੱਬ ਦੇ ਬੇਅੰਤ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਹੋਰ ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਵੀ ਕਈ ਵਾਰ ਸਮਝਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਕਿ: “ਤੂੰ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮੁ ਬੇਅੰਤੁ ਬੇਅੰਤੁ ਜੀ ਤੇਰੇ ਕਿਆ ਗੁਣ ਆਖਿ ਵਖਾਣਾ॥” (ਗ:ਗ:ਸ: ਪੰਨਾ-348) ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਵੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ: “ਪ੍ਰਭੁ ਬੇਅੰਤੁ ਕਿਛੁ ਅੰਤੁ ਨਾਹਿ ਸਭੁ ਤਿਸੈ ਕਰਣਾ॥” (ਗ:ਗ:ਸ: ਪੰਨਾ-323)। ਭਾਵ ਰੱਬ ਬੇਅੰਤ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਦਾ ਵੀ ਉਹੀ ਹੈ।

ਰੱਬ ਦਇਆਵਾਨ 'ਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਹਰ ਦੰਮ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿਤੇ ਬਾਹਰ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਫ਼ਰਮਾਨ ਹੈ: “ਦੀਨ ਦਇਆਲ ਕ੍ਰਿਪਾਲ ਸੁਖ ਸਾਗਰ ਸਰਬ ਘਟਾ ਭਰਪੂਰੀ ਰੇ ॥ਪੇਖਤ ਸੁਨਤ ਸਦਾ ਹੈ ਸੰਗੇ ਮੈ ਮੂਰਖ ਜਾਨਿਆ ਦੂਰੀ ਰੇ॥” (ਗ:ਗ:ਸ: ਪੰਨਾ-612) ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੀ ਇਸ ਪੰਗਤੀ ਰਾਹੀਂ ਜਿਥੇ ਇਹ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਰੱਬ ਦੀਨ ਦਇਆਲ 'ਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ ਹੈ ਉੱਥੇ ਉਹ ਸੁਖ ਪ੍ਰਚਾਉਣ ਵਾਲਾ ਵੀ ਹੈ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਵੀ ਸਮਝਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਰੱਬ ਸਭ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਵਸਦਾ ਹੈ ਉਹ ਕਿਤੇ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹ ਅੰਦਰ ਵਾਲਾ ਰੱਬ ਸਭ ਕੁਝ ਵੇਖਦਾ ਹੈ ਸੁਣਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰ ਦੰਮ ਨਾਲ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਤਾਂ ਮੂਰਖਤਾ ਅਤੇ ਅਗਿਆਨਤਾ ਕਾਰਨ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਰੱਬ ਨੂੰ ਕਿਤੇ ਦੂਰ ਬੈਠਾ ਸਮਝ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਰੱਬ ਕੇਵਲ ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਬਾਹਰ ਵੀ ਸਾਰੀ ਕਾਇਨਾਤ ਵਿਚ, ਕੰਨ ਕੰਨ ਵਿਚ ਉਸ ਰੱਬ ਦਾ ਵਾਸਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਫ਼ਰਮਾਨ ਹੈ: “ਜਲਿ ਥਲਿ ਮਹੀਅਲਿ ਭਰਿਪੂਰਿ ਲੀਣਾ ਘਟਿ ਘਟਿ ਜੋਤਿ ਤੁਮਾਰੀ॥” (ਗ:ਗ:ਸ: ਪੰਨਾ-795)।

ਜਦੋਂ ਇਹ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਰੱਬ ਸਭ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ, ਕੰਨ ਕੰਨ ਵਿਚ ਵਸਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਇਹ ਵੀ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਰੱਬ ਦਾ ਕੋਈ ਅਕਾਰ ਨਹੀਂ, ਕੋਈ ਰੰਗ ਨਹੀਂ, ਉਹ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਫ਼ਰਮਾਨ ਹੈ: “ਰੂਪੁ ਨ ਰੇਖੁ ਨ ਰੰਗੁ ਕਿਛੁ ਤ੍ਰਿਹੁ ਗੁਣੁ ਤੇ ਪ੍ਰਭੁ ਭਿੰਨ॥” (ਗ:ਗ:ਸ: ਪੰਨਾ-283)। ਇਸ ਧਾਰਨਾ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ: ਕੁਦਰਤ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮ ਰੱਬ ਦਾ ਨਿਰਅਕਾਰ ਰੂਪ ਹੈ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਕਾਇਨਾਤ ਰੱਬ ਦਾ ਆਕਾਰ ਰੂਪ ਹੈ।

ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰੱਬ ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਹੈ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਜਦੋਂ ਇਹ ਵੀ ਸਮਝਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕੰਨ ਕੰਨ ਵਿਚ ਹਰ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਹੈ, ਤਾਂ ਇਹ ਜਾਨਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਇਹਸਾਸ ਕਿਵੇਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ? ਅੰਦਰ ਵਸਦਾ ਰੱਬ ਕੋਈ ਅੰਗ ਤਾਂ ਹੈ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਕੇ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਪਰਖਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਅੰਦਰ ਵਸਦੇ ਰੱਬ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਰੰਗ ਰੂਪ ਜਾਂ ਅਕਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਅੰਦਰ ਵਾਲੇ ਰੱਬ ਦੀ ਹੋਂਦ ਵੀ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮ ਜਿਵੇਂ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਵਿਚ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਸੇ ਅਨੁਸਾਰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੀ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮ ਲਾਗੂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਫ਼ਰਮਾਨ ਹੈ: “ਜੋ ਬ੍ਰਹਮੰਡੇ ਸੋਈ ਪਿੰਡੇ ਜੋ ਖੋਜੈ ਸੋ ਪਾਵੈ॥” (ਗ:ਗ:ਸ: ਪੰਨਾ-695)। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਜੋ ਕੋਈ ਇਲਮ ਹਾਸਲ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਸੋਝੀ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਇਹ ਵੀ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਫ਼ਰਮਾਨ ਹੈ: “ਹੁਕਮੈ ਅੰਦਰਿ ਸਭੁ ਕੋ ਬਾਹਰਿ ਹੁਕਮੁ ਨ ਕੋਇ॥” (ਗ:ਗ:ਸ: ਪੰਨਾ-1) ਹੁਕਮ ਦਾ ਭਾਵ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਜੇਕਰ

ਰੱਬ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਿਆ ਜਾਵੇ। ਇਹ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮ ਹੀ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਰੱਬ ਭਾਵ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮ ਬੇਅੰਤ ਹਨ। ਇਹ ਵੀ ਸਮਝ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮ ਸਮਝ ਕੇ ਹੀ ਸਰੀਰ ਦੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਬਿਮਾਰੀ ਦੇ ਇਲਾਜ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸੰਖੇਪ ਵਿਚ ਸਰੀਰ ਉੱਤੇ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਕਾਰਨ ਹੁੰਦੇ ਅਸਰ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ: ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਖਾਣ-ਪਾਨ ਅਤੇ ਸੋਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਸੇ ਅਨੁਸਾਰ ਸਰੀਰ ਦੀ ਬੰਨਤਰ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਅਟੱਲ ਨਿਯਮ ਹੀ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਤਾਂ ਕਿਹਾ ਹੈ ਜੈਸਾ ਹਮਰਾ ਖਾਨ-ਪਾਨ ਤੈਸਾ ਹਮਾਰਾ ਪਿੰਡ ਪ੍ਰਾਣ। ਇਹ ਤਾਂ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਖੁਸ਼-ਮਜਾਜ਼ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਚਹਿਰੇ ਤੋਂ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਮਨੁੱਖ ਨਾਕਾਰਾਤਮਕ ਵਿਚਾਰਾਂ ਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੇ ਚਹਿਰੇ ਤੋਂ ਉਦਾਸੀ ਦਾ ਭਾਵ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇ ਖਾਦਾ ਪੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨਾਲ ਵੀ ਸਰੀਰ 'ਤੇ ਅਸਰ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਹਰ ਦੀ ਕਾਇਨਾਤ 'ਤੇ ਵੀ ਕੁਦਰਤ 'ਤੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦਾ ਅਸਰ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਮਸਾਲ ਵਜੋਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਜੇਕਰ ਜੰਗਲਾਂ ਨੂੰ ਬਰਬਾਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦਾ ਸੰਤੁਲਣ ਬਦਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਾਫ ਨਜ਼ਰ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਜਾਂ ਬੁਰਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਘੜੇ ਹੋਏ ਰੱਬ ਦੀ ਕ੍ਰੋਧੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਹ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੇਕਰ ਖੇਤੀ-ਬਾੜੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਕੁਦਰਤ ਜਾਂ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮ ਹੀ ਰੱਬ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਕੁਦਰਤ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਕਿਹਾ ਹੈ ਉੱਥੇ ਇਸ ਨੂੰ 'ਭੈ' ਵੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਸਲੋਕ ਹੈ: ਭੈ ਵਿਚਿ ਪਵਣੁ ਵਹੈ ਸਦਵਾਉ॥ ਭੈ ਵਿਚਿ ਚਲਹਿ ਲਖ ਦਰੀਆਉ॥ ਭੈ ਵਿਚਿ ਅਗਨਿ ਕਵੈ ਵੇਗਾਰਿ॥ ਭੈ ਵਿਚਿ ਧਰਤੀ ਦਬੀ ਭਾਰਿ॥ ਆਦਿ (ਗ:ਗ:ਸ: ਪੰਨਾ-464) ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਅਟੱਲ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਹੀ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਨਿਯਮ ਹੀ ਰੱਬੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਇਸ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਪਰੀ: ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਬੜੇ ਰੋਹ ਵਿਚ ਸੀ ਅਤੇ ਆਖਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮੈਂ ਰੱਬ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ। ਦੂਸਰਾ ਵਿਅਕਤੀ ਆਖਣ ਲੱਗਾ ਠੀਕ ਹੈ ਪਰ ਤੂੰ ਇਹ ਦਸ ਕਿ ਇਹ ਧਰਤੀ ਕਿਸ ਆਸਰੇ ਟਿਕੀ ਹੈ? ਜਾਂ ਇਹ ਜੋ ਸਾਰੀ ਕਾਇਨਾਤ ਹੈ ਇਹ ਕਿਸ ਆਸਰੇ ਸਥਾਪਤ ਹੈ? ਤਾਂ ਜੋ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਨਾਸਤਕ ਆਖਦਾ ਸੀ, ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਇਹ ਸੱਭ ਚੁੰਬਕੀ ਸ਼ਕਤੀ (ਭਾਵ megnatic force) ਦੇ ਆਸਰੇ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਦੂਸਰੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੇ ਇਹ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਇਹ ਬਿਲਕੁਲ ਠੀਕ ਆਖਿਆ ਹੈ। ਰੱਬ ਨੂੰ ਕਈ ਨਾਵਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੋਧਣ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤੂੰ ਉਸ ਦਾ ਨਾਮ ਚੁੰਬਕੀ ਸ਼ਕਤੀ ਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਕਤੀ ਹੀ ਰੱਬ ਹੈ। ਇਹ ਸ਼ਕਤੀ ਹੀ ਕੁਦਰਤ ਹੈ ਭਾਵ ਕੁਦਰਤ ਦਾ ਇਕ ਨਿਯਮ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਜੋ ਨਿਯਮ ਹਨ ਉਹ ਰੱਬ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਮੰਨੇ ਜਾਂ ਨਾ ਮੰਨੇ ਇਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦਾ। ਇਸ ਕੁਦਰਤ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਰੱਬ ਦਾ ਇਕ ਰੂਪ ਦੱਸਿਆ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮ ਅਟੱਲ ਹਨ, ਸਰਬ ਵਿਆਪੀ ਹਨ ਇਸੇ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 'ਸਤਿ ਨਾਮ' ਕਿਹਾ ਹੈ।

ਸਾਇੰਸ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀਆਂ ਜੋ ਉਪਲਬਧੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਉਹ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮ ਨੂੰ ਸਮਝ ਕੇ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕੀਆਂ ਹਨ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਰੱਬ ਦੀਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾਈਆਂ ਦਾ ਉਲੇਖ ਕਰਦਿਆਂ ਰੱਬ ਨੂੰ ਗੁਣੀ ਨਿਧਾਨ ਵੀ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਭਾਵ ਰੱਬ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਰੱਬ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਇਸੇ ਅਨੁਸਾਰ ਰੱਬ ਜੀ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਵੀ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਫ਼ਰਮਾਨ ਹੈ: ਗੋਵਿੰਦੁ ਗੁਣੀ ਨਿਧਾਨੁ ਹੈ ਅੰਤੁ ਨ ਪਾਇਆ ਜਾਇ॥ (ਗ:ਗ:ਸ: ਪੰਨਾ-32) ਰੱਬ ਤਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਰੱਬ ਵਰਗਾ ਹੋਣ ਲਈ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ ਇਸੇ ਲਈ ਰੱਬੀ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਰੱਬੀ ਸੁਚੱਜੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਕੇ ਹੀ ਰੱਬ ਵਰਗਾ ਬਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਫ਼ਰਮਾਨ ਹੈ: “ਨਾਨਕ ਗਾਵੀਐ ਗੁਣੀ ਨਿਧਾਨੁ॥” (ਗ:ਗ:ਸ: ਪੰਨਾ-2) ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸਮਝਾ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਉਸ ਪਰਮਾਤਮਾ ਜੋ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਯਾਦ ਰੱਖੀਏ, ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਗੁਣ ਮਨ ਵਿਚ ਵਸ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਹ ਗੁਣ ਅਪਣਾਏ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਪੰਗਤੀਆਂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸੁਚੱਜੇ ਗੁਣ ਅਪਣਾਉਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰੱਬ ਤਾਂ ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਵਸਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਅੰਦਰ ਵਾਲੇ ਰੱਬ ਨੂੰ ਵੀ ਸਮਝਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਕੁਝ ਡੂੰਗੀ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀਆਂ ਇਹ ਅਨੁਭਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰੱਬ, ਜਿਵੇਂ ਬਾਹਰ ਕੰਨ ਕੰਨ ਵਿਚ ਸਮੋਇਆ ਹੈ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਰੋਮ ਰੋਮ ਵਿਚ ਸਮੋਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਭਾਵ ਜੋ ਰੱਬ ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵਸਦਾ ਹੈ ਉਹ ਰੱਬ ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਪੂਰੇ ਅੰਦਰ ਤਕ ਸਮੋਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਸ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਰ ਜਾਂ ਆਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਵੀ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਨੂੰ ਰੱਬੀ ਜੋਤ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬਾਣੀ ਨੂੰ ਪੂਰੇ ਕੀ ਬਾਣੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪੂਰੇ ਕੀ ਬਾਣੀ ਇਸੇ ਲਈ ਕਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਬਾਣੀ ਭਗਤਾਂ, ਫਕੀਰਾਂ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦੀ ਪੂਰੇ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ ਨਾਲ ਘੜੀ ਗਈ ਜ਼ਮੀਰ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਅਸਮਾਨ ਤੋਂ ਡਿੱਗੀ ਬਾਣੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦੀ ਜ਼ਮੀਰ ਹੀ ਇਨਸਾਨ ਦਾ ਪੂਰੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਨੂੰ ਰੂਹ ਜਾਂ ਆਤਮਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਆਤਮਾ ਹੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਇਹ ਜ਼ਮੀਰ ਹੀ ਇਨਸਾਨ ਦਾ ਆਪਣਾ ਰੱਬ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਜ਼ਮੀਰ ਉੱਤੇ ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ ਨਾਲ ਹੀ ਇਸ ਜ਼ਮੀਰ ਨੂੰ ਜਾਂ ਰੂਹ ਨੂੰ ਜਾਂ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਸੁਹਿਰਦ ਗੁਣ ਅਪਣਾਉਣ ਦੀ ਸੇਧ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਅਨੁਸਾਰ ਰੱਬ ਵਰਗਾ ਹੋਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਸੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਹੈ: ਕਰਮੀ ਆਪੇ ਆਪਣੀ ਕੇ ਨੇੜੇ ਕੇ ਦੂਰਿ॥ (ਗ:ਗ:ਸ: ਪੰਨਾ-8 ਅਤੇ 146) ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੇ ਕਰਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਭਾਵ ਆਪਣੇ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਬੁੱਧ ਅਨੁਸਾਰ ਜੋ ਕਰਮ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਉਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਰੱਬ ਦੇ ਕਿਤਨਾ ਨੇੜੇ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ ਜਾਂ ਹਾਲੀ ਕਿਤਨਾ ਦੂਰ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਵਿਅਕਤੀ ਜਿਤਨੇ ਰੱਬੀ ਗੁਣ ਅਪਣਾ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਉਤਨਾਂ ਹੀ ਰੱਬ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਉਹ ਉਤਨਾਂ ਹੀ ਰੱਬ ਵਰਗਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੋ ਰੱਬੀ ਗੁਣ ਅਪਣਾਉਂਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਉਹ ਰੱਬ ਤੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਰੱਬ ਨੂੰ ‘ਗੁਰ’ ਦੇ ਸਮਾਨ ਵੀ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਫ਼ਰਮਾਨ ਹੈ: “ਨਾਨਕ ਸੋਧੇ ਸਿੰਮ੍ਰਿਤਿ ਬੇਦ॥ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰ ਨਾਹੀ ਭੇਦ॥” (ਗ:ਗ:ਸ: ਪੰਨਾ-1142) ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਦਬ, ਸਾਹਿਤ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਘੋਖ ਕੇ ਇਹ ਨਤੀਜਾ ਨਿਕਲਿਆ ਹੈ ਕਿ “ਗੁਰ” ਭਾਵ ਗਿਆਨ ਵਿਚ ਅਤੇ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਭਾਵ ਪਰਮਾਤਮਾ ਜਾਂ ਰੱਬ ਵਿਚ ਕੋਈ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਗਿਆਨ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਬੁੱਧ ਤੋਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ

ਅਨੁਸਾਰ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਬੁੱਧ ਇਕ ਸਮਾਨ ਹਨ। ਸਿਟੇ ਵਜੋਂ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਬੁੱਧ ਅਤੇ ਰੱਬ ਵਿਚ ਕੋਈ ਭੇਦ ਜਾਂ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਹੈ।

ਇਸੇ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਹੈ: ਗੁਰੂ ਪਰਮੇਸਰੁ ਏਕੋ ਜਾਣੁ॥ (ਗ:ਗ:ਸ: ਪੰਨਾ-864)। ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਅਤੇ ਪਰਮੇਸਰੁ ਇਕ ਸਮਾਨ ਹਨ। ਇਸੇ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚ ਹੀ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਹੈ: ਗੁਰ ਕੀ ਟੇਕ ਰਹਹੁ ਦਿਨੁ ਰਾਤਿ॥ ਭਾਵ ਜਿਵੇਂ ਵਿਅਕਤੀ ਰੱਬ ਦੀ ਟੇਕ ਰਖਦੇ ਹਨ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਗੁਰ ਦੀ ਟੇਕ ਜਾਂ ਆਸਰੇ ਵਿਚ ਰਹੋ ਕਿਉਂ ਕਿ ਗੁਰ ਰੱਬ ਹੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਜਦੋਂ ‘ਗੁਰ’ ਦਾ ਭਾਵ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਬੁੱਧ ਲਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੋਇਆ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਸਪਸ਼ਟ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਆਪਣੇ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਬੁੱਧ ਉੱਤੇ ਟੇਕ ਰੱਖਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਇਕ ਸਾਰਥਕ ਅਤੇ ਅਨੁਭਵੀ (practical and meaningful) ਜੀਵਨ ਜੀਉਣ ਦਾ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਇਥੇ ਸ਼ਬਦ ‘ਗੁਰ’ ਨੂੰ ਸਮਝਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਆਮ ਤੌਰ ’ਤੇ ‘ਗੁਰ’ ਦਾ ਭਾਵ ਗੁਰੂ ਹੀ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਜਾਪਦਾ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦੇ ਫ਼ਲਸਫ਼ੇ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਦੇਹ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਹੀਂ ਮੰਨਿਆ ਗਿਆ। ਗੁਰੂ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਹੀ ਗੁਰੂ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ‘ਗੁਰ’ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਗਿਆਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ:

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ‘ਸਬਦੁ ਗੁਰੂ ਸੁਰਤਿ ਧੁਨਿ ਚੇਲਾ॥’ (ਗ:ਗ:ਸ: ਪੰਨਾ-943) ਦਾ ਸੰਕਲਪ ਪਰਸਤੁਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ “ਸਬਦੁ ਗੁਰੂ” ਕਿਹਾ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਗੁਰੂ ਦੇਹ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਗਿਆਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੇਹ ਵਾਲੇ ਗੁਰੂ ਦਾ ਤਾਂ ਅੰਤ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹਮੇਸ਼ਾ ਲਈ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੇਧ ਦਿੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਦੇਹ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਮੰਨ ਲੈਣਾ ਅਗਿਆਨਤਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਵਲੋਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਗਿਆਨ ਹੀ ਗੁਰੂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਥਿਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਗੁਰੂ ਦਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆਨ ਹੀ ਗੁਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਠੀਕ ਇਸੇ ਅਨੁਸਾਰ ਜੋ ਚੇਲਾ ਹੈ, ਭਾਵ ਜਿਸ ਵਿਅਕਤੀ ਨੇ ਗਿਆਨ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਚੇਲੇ ਭਾਵ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਦੇਹ ਨਾਲ ਗਿਆਨ ਦਾ ਕੋਈ ਵਾਸਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਹ ਦਾ ਸੁਧਾਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ। ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਧਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਮੱਤ ਦਾ ਭਾਵ ਬੁੱਧ ਦਾ। ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਬੁੱਧ ਵਿਕਸਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਦੇਹ ਜਾਗਰਿਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਜਾਗਰਿਤ ਤਾਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਬੁੱਧ। ਗਿਆਨ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਘੜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ: ਸੁਰਤ, ਮੱਤ, ਮਨ, ਬੁੱਧ ਅਤੇ ਇਸੇ ਨੂੰ ਧੁਰ, ਰਹੂ, ਜ਼ਮੀਰ ਜਾਂ ਆਤਮਾ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਹੀ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਰੱਬ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਸੰਕਲਪ ਅਨੁਸਾਰ ਜਦੋਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ: ਗੁਰੂ ਪਰਮੇਸਰੁ ਏਕੋ ਜਾਣੁ॥ (ਗ:ਗ:ਸ: ਪੰਨਾ-864) ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੀ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਰਮੇਸਰੁ ਭਾਵ ਰੱਬ ਅਤੇ ਗੁਰੂ ਭਾਵ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਗਿਆਨ ਜਾਂ ਉਸ ਦੀ ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ ਹੀ ਰੱਬ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਨੂੰ ਜਦੋਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਹੈ: “ਨਾਨਕ ਸੋਧੇ ਸਿੰਮ੍ਰਿਤਿ ਬੇਦ ॥ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਗੁਰ ਨਾਹੀ ਭੇਦ॥” (ਗ:ਗ:ਸ: ਪੰਨਾ-1142) ਭਾਵ ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਦਬ, ਸਾਹਿਤ, ਗ੍ਰੰਥ ਆਦਿ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਵਿਚਾਰ ਕੀਤੀ ਹੈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਕੇ ਇਹ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਾਰਬ੍ਰਹਮ ਭਾਵ ਰੱਬ ਵਿਚ ਅਤੇ ਗਿਆਨ (ਜੋ ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ) ਕੋਈ ਭੇਦ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਭਾਵ ਫਰਕ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਕਿਹਾ ਹੈ: ਗੁਰ ਕੀ ਟੇਕ ਰਹਹੁ ਦਿਨੁ ਰਾਤਿ॥

ਇਸੇ ਸੰਕਲਪ ਦੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਹੀ ਕਿਹਾ ਹੈ: **ਬਾਬੁਲੁ ਮੇਰਾ ਵਡ ਸਮਰਥਾ ਕਰਣ ਕਾਰਣ ਪ੍ਰਭੁ ਹਾਰਾ॥ ਜਿਸੁ ਸਿਮਰਤ ਦੁਖੁ ਕੋਈ ਨ ਲਾਗੈ ਭਉਜਲੁ ਪਾਰਿ ਉਤਾਰਾ॥** (ਗ:ਗ:ਸ: ਪੰਨਾ-778)। ਜਦੋਂ 'ਬਾਬੁਲੁ ਮੇਰਾ' ਕਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਬਿਬੇਕ ਬੁਧ, ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਸੁਚੱਜੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਹੀ ਭਾਵ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਸੁਚੱਜੀ ਮੱਤ ਦੇ ਨਾਲ ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਸਭ ਕੁਝ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਵੀ ਉਲਝਣ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣ ਦਾ ਰਸਤਾ ਲੱਭ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜਦੋਂ 'ਬਾਬੁਲੁ ਮੇਰਾ' ਕਿਹਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਇਕ ਦਾ ਬਾਬੁਲੁ ਆਪਣਾ ਆਪਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਇਕ ਦੀ ਸੁਰਤ, ਮੱਤ, ਮਨ, ਬੁੱਧ ਆਪਣੀ ਵਖਰੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹਰ ਇਕ ਨੇ ਆਪਣਾ ਵਖਰਾ ਰੱਬ ਘੜਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਇਸੇ ਅਧਾਰ 'ਤੇ ਜਦੋਂ ਇਹ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ: **ਜਿਸ ਦਾ ਸਾਹਿਬੁ ਭਾਵਾ ਹੋਇ॥ ਤਿਸ ਨੇ ਮਾਰਿ ਨ ਸਾਕੈ ਕੋਇ॥** (ਗ:ਗ:ਸ: ਪੰਨਾ-842) 'ਸਾਹਿਬੁ' ਸ਼ਬਦ ਰੱਬ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਬੁੱਧੀ ਤੀਖਣ ਹੋਵੇ ਭਾਵ ਜੋ ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ ਅਤੇ ਸੁਚੱਜੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਜ਼ਮੀਰ ਜਾਂ ਉਸ ਦੇ ਆਦਰਸ਼ ਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਮਾਰ ਸਕਦਾ ਜਾਂ ਕੁਚਲ ਸਕਦਾ। ਤਾਂ ਹੀ ਤਾਂ ਮਹਾਨ ਵਿਅਕਤੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ਤਾਂ ਪਾ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਆਪਣੇ ਆਦਰਸ਼ 'ਤੇ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਰ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਮਰਨ ਦਿੰਦੇ। ਜ਼ਮੀਰ ਦਾ ਮਰਨਾ ਵੀ ਮੌਤ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸਮੁੱਚਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੋਇਆ ਕਿ ਰੱਬ ਵਿਚ ਅਤੇ ਸੁਚੱਜੇ ਗਿਆਨ ਅਤੇ ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ ਵਿਚ ਕੋਈ ਅੰਤਰ ਨਹੀਂ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸੁਚੱਜੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ ਘੜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਸੁਚੱਜੇ ਗਿਆਨ ਦੇ ਨਾਲ, ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ ਦਾ ਹੋਣਾ ਹੀ ਰੱਬ ਦੀ ਹੋਂਦ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ: **“ਕਹੁ ਕਬੀਰ ਮੈ ਸੋ ਗੁਰ ਪਾਇਆ ਜਾ ਕਾ ਨਾਉ ਬਿਬੇਕੁ”** (ਗ:ਗ:ਸ: ਪੰਨਾ-793) ਭਾਵ ਕਬੀਰ ਜੀ ਇਹ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹਨ ਕਿ ਜਿਸ ਗਿਆਨ ਰੂਪੀ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਜਾਂ ਰੱਬ ਨੂੰ ਮੈਂ ਪਾਇਆ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਬਿਬੇਕ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਭਾਵ ਐਸੀ ਬੁੱਧ ਜਿਸ ਰਾਹੀਂ ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨ ਦੀ ਸੋਝੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਨੂੰ ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਕਿਸੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਾ ਭਾਵ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ ਨਾਲ ਉਸ ਦੀ ਪਰਖ ਕਰਕੇ, ਵਿਚਾਰ ਕਰਕੇ, ਚੰਗੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਹੀ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬੁਰੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਨਿਕਾਰਨ ਦੀ ਸੋਝੀ ਹੋਣੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਬਿਬੇਕ ਬੁਧ ਦਾ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਰੱਬ ਦੀ ਖੋਜ ਕਰਨੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਤਾਂ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੈ ਕਿ ਰੱਬ ਕਿਤੇ ਅਸਮਾਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦਾ। ਰੱਬ ਸਭ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰੱਬ ਦਾ ਕੋਈ ਅਕਾਰ ਜਾਂ ਰੰਗ ਰੂਪ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਇਹ ਸਮਝ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਰੱਬ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਹ ਵੀ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਇਹ ਐਸਾ ਰੱਬ ਕਿਸੇ ਅੰਗ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਤਾਂ ਹੈ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਕੇ ਪਰਖਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਸਗੋਂ ਇਹ ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ, ਸੁਚੱਜੀ ਮੱਤ ਅਤੇ ਸੁਚੱਜੇ ਗੁਣਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਰੱਬ ਕਿਉਂਕਿ ਹਰ ਇਨਸਾਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਜਦੋਂ ਅੰਦਰ ਵਾਲੇ ਰੱਬ ਦੀ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਅੰਦਰ ਵਾਲਾ ਰੱਬ ਵਿਅਕਤੀ ਦੇ ਸੁਚੱਜੇ ਗੁਣਾਂ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਗਿਆਨ ਜਾਂ ਬਿਬੇਕ ਬੁਧ ਤੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਰੱਬ ਆਪ ਘੜਦਾ ਹੈ। ਜੈਸੀ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸੁਰਤ, ਮੱਤ, ਮਨ, ਬੁੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਸ ਦਾ ਰੱਬ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਅਹਿਮ ਸਵਾਲ

ਇਕ ਧਾਰਨਾ ਹੈ ਕਿ ਰੱਬ ਇਕ ਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਸਭ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਵੀ ਸਮਝਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰੱਬ ਦਿਆਲੂ 'ਤੇ ਕ੍ਰਿਪਾਲੂ ਹੈ, ਦਇਆ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਫਿਰ ਮਨ ਵਿਚ ਇਕ ਬਹੁਤ ਅਹਿਮ ਸਵਾਲ ਜ਼ਰੂਰ ਉਪਜਦਾ ਹੈ ਕਿ ਲੋਕ ਦੁਰਾਚਾਰੀ, ਵਿਭਚਾਰੀ, ਨਿਰਦੋਸ਼ੀ ਤੇ ਜ਼ਾਲਮ ਆਦਿ ਕਿਉਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ? ਰੱਬ ਤਾਂ ਇਕ ਹੀ

ਹੈ ਅਤੇ ਉਹੀ ਸਭ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੈ। ਜੇ ਰੱਬ ਕਿਰਪਾਲੂ ਹੈ ਦਿਆਲੂ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਜ਼ੁਲਮ ਕਿਉਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ? ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਕਿਉਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ?

ਇਸ ਪਹੇਲੀ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਵਾਸਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਤਾਂ ਸਪਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਰੱਬ ਕਿਸੇ ਅਸਮਾਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਬੈਠਾ ਸਗੋਂ ਸਭ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਹੈ। ਸੁਭਾਵਕ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਅੰਦਰ ਵਾਲਾ ਰੱਬ ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੇ ਲਈ ਆਪ ਹੀ ਘੜਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਸਮਝਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਰੱਬ ਉਸ ਦੇ ਸਦ-ਗੁਣਾਂ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਗਿਆਨ ਜਾਂ ਉਸ ਦੀ ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ ਤੋਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣੀ ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ ਭਾਵ ਆਪਣਾ ਰੱਬ ਆਪ ਘੜਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਬੁੱਧ ਹੀ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਹੈ ਤਾਂ ਉੱਥੇ ਸੁਹਿਰਦ ਰੱਬ ਨਹੀਂ ਘੜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਬੁੱਧ ਵਿਚੋਂ ਤਾਂ ਸ਼ੈਤਾਨ ਰੱਬ ਹੀ ਘੜਿਆ ਜਾਵੇਗਾ। ਮਸਾਲ ਵਜੋਂ ਜੇਕਰ ਗੰਦੇ ਭਾਂਡੇ ਵਿਚ ਸਾਫ ਪਾਣੀ ਪਾਇਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਪਾਣੀ ਵੀ ਗੰਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਦੋਂ ਬੁੱਧੀ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਹੈ, ਮਨ ਮੈਲਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉੱਥੇ ਚੰਗੇ ਗੁਣ ਨਹੀਂ ਸਮਾ ਸਕਦੇ। ਸੁਹਿਰਦ ਰੱਬ ਘੜਣ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣੀ ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ ਤੋਂ ਹੀ ਕੰਮ ਲੈਣਾ ਪਵੇਗਾ।

ਸੁਹਿਰਦ ਗਿਆਨਵਾਨ, ਗੁਣਕਾਰੀ ਰੱਬ ਘੜਣ ਵਾਸਤੇ ਵਿਚਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਸਮਝ ਇਹ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ: ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਇਕ ਦੇਨ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਾਮ, ਕਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਹੰਕਾਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਇਹ ਮਨ ਦੇ ਤੱਤ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸਰੀਰ ਪੰਜ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਬਣਿਆ ਹੈ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਨ ਦੇ ਵੀ ਇਹ ਪੰਜ ਤੱਤ ਹਨ। ਮਨ ਦੇ ਇਹ ਤੱਤ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਹਰ ਇਨਸਾਨ ਅਤੇ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੀਵ ਜੰਨਤੂ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਹੀ ਮੌਜੂਦ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਵੀ ਸਮਝ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕੁਦਰਤ ਦੀ ਹਰ ਦੇਨ ਵਡਮੁੱਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕੁਝ ਵੀ ਫਜ਼ੂਲ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ।

ਮਨ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਿਕਾਰ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਲੋਕਣ ਇਥੇ ਇਹ ਸਮਝ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਉਤਪਤੀ ਵਾਸਤੇ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਜ਼ਾਬਤੇ ਵਿਚ ਜਾਂ ਨਿਯੰਤਰਨ ਵਿਚ ਰੱਖਣ ਵਾਸਤੇ ਮਨ ਦੇ ਇਹ ਤੱਤ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਵੀ ਹਨ। ਵੇਖਣਾ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਨ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕਿਵੇਂ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਮਨ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਵਰਦਾਨ ਹਨ ਪਰ ਜੇਕਰ ਮਨ ਦੇ ਇਹ ਤੱਤ ਕਿਸੇ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਇਹ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਹੈਵਾਨ ਅਤੇ ਸ਼ੈਤਾਨ ਬਣਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਮਨ ਦੇ ਤੱਤ ਹੀ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਭਗਵਾਨ ਜਾਂ ਸ਼ੈਤਾਨ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਵੀ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਰੱਖਣਾ ਕਾਫੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਾਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਮਨ ਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਕਾਬੂ ਵਿਚ ਰੱਖਣ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ ਦੀ। ਬੁੱਧ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਾਸਤੇ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਗਿਆਨ ਦੀ। ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਨੀ ਹੈ ਤਾਂ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਸੇ ਸਬੰਧ ਵਿਚ 'ਸੁਰਤਿ ਧੁਨਿ ਚੇਲਾ' ਦਾ ਸਧਾਂਤ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਗਿਆਨ ਤਾਂ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਬਹੁਤ ਵਾਰ ਐਸੇ ਮੱਕਾਰ 'ਤੇ ਫਰੇਬੀ ਗੁਰੂ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਐਸਾ ਗਿਆਨ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਬੁੱਧੀ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਐਸਾ ਗਿਆਨ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਇਨਸਾਨ ਤੋਂ ਹੈਵਾਨ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਜਦੋਂ ਸ਼ਬਦ ਗੁਰੂ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤਾ 'ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ "ਸੁਰਤਿ ਧੁਨਿ ਚੇਲਾ" ਆਖ ਕੇ ਸੁਰਤ ਨੂੰ ਕਾਮਿ ਰੱਖ ਕੇ ਚੇਤਨ ਰਹਿਣ ਦੀ ਹਦਾਇਤ ਵੀ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਸਪਸ਼ਟ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੀ ਸੁਰਤ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖ ਕੇ, ਆਪਣੀ ਸੂਝ-ਬੂਝ ਅਤੇ ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ ਨਾਲ ਕੇਵਲ ਸੁਚੱਜੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਤਾਕੀਦ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਜਦੋਂ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਨੀ ਹੈ ਤਾਂ ਆਪਣੀ

ਸੁਰਤਿ ਭਾਵ ਆਪਣੇ ਹੋਸ਼-ਹਵਾਸ ਵੀ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣੇ ਹਨ, ਆਪਣੀ ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ ਤੋਂ ਵੀ ਕੰਮ ਲੈਣਾ ਹੈ। ਜੇ ਗਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਆਪਣੀ ਬੁੱਧ ਨਾਲ ਪੜਚੋਲ ਵੀ ਕਰਨੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਬੁੱਧੀ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੇਤਨ ਰਹਿ ਕੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੇ ਗਏ, ਸੁਚੱਜੇ ਗਿਆਨ, ਰਾਹੀਂ ਮਿਲੀ, ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧੀ, ਸੋਝੀ, ਸਮਝ, ਸੂਝ-ਬੂਝ ਆਦਿ ਨੂੰ ਹੀ ‘ਗੁਰ’ ਆਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੇ ਗਿਆਨ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਲਈ ਆਪਣੀ ਸੁਰਤ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦਾ ਹੈ ਉਸੇ ਦੀ ਬੁੱਧੀ ਬਿਬੇਕ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਲੇਕਿਣ ਸੁਰਤ ਤਾਂ ਹੀ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ ਜੇਕਰ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦੀ ਧੁਨ ਭਾਵ ਲਗਣ ਹੋਵੇ। ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ ਨਾਲ ਹੀ ਕਿਸੇ ਵੀ ਦਿੱਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕੇਗਾ। ਕੀ ਚੰਗਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕੀ ਮੰਦਾ ਇਸ ਦੀ ਸੋਝੀ ਸੁਰਤ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖ ਕੇ ਹੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਠੀਕ ਅਤੇ ਗ਼ਲਤ ਦੀ ਪਰਖ ਕਰਕੇ ਹੀ ਸੁਚੱਜੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਬੁਰੇ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਬੁੱਧੀ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੇ ਲੋਕ ਕਰਮਕਾਂਡਾਂ ਵਿਚ ਫਸੇ ਹੋਏ ਹਨ ਉਹ ਬੇਸਮਝੀ ਵਾਲੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਕਾਰਨ ਹੀ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਨਫਰਤ ਅਤੇ ਈਰਖਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਹ ਬੁਰੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਕਾਰਨ ਹੀ ਉਪਜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਇਸੇ ਲਈ ਜਦੋਂ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਕਰਨੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਵਾਸਤੇ ਸੁਰਤ ਭਾਵ ਇਕਾਗਰਤਾ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਾਧੂ, ਸੰਤ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਪਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਮਹਾਂ-ਪਰਸ਼ ਐਸੇ ਵੀ ਹਨ ਜੋ ਬੁਰੇ ਅਤੇ ਜ਼ਰੀਲੇ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਭੋਲੀ ਭਾਲੀ ਜਨਤਾ ਦੀ ਬ੍ਰੇਨ-ਵਾਸ਼ਿੰਗ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਗਿਆਨ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਬਹੁਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਬੁੱਧੀ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਮੱਕਾਰ ’ਤੇ ਲਾਲਚੀ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਗਿਆਨ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਆ ਕੇ ਬਹੁਤ ਵਿਅਕਤੀ ਸਭ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੁਰੇ ਕਰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੇ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਮ ’ਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੱਕਾਰ, ਫਰੇਬੀ ਅਤੇ ਅਖੌਤੀ ਭੱਦਰ-ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਕੁਰਾਹੇ ਪਾਉਣ ਵਾਲੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਬੁਰੇ ਗਿਆਨ ਕਾਰਨ ਹੀ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ।

ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਗੁਰਬਾਣੀ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਵਿਚਾਰ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਤਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਫ਼ਰਮਾਨ ਹੈ: **ਡਿਠੈ ਮੁਕਤਿ ਨ ਹੋਵਈ ਜਿਚਰੁ ਸਬਦਿ ਨ ਕਰੇ ਵੀਚਾਰੁ॥** (ਗ:ਗ:ਸ: ਪੰਨਾ-594) ਜਦੋਂ ਪਾਠ ਬਿਨਾਂ ਸਮਝਣ ਦੇ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਐਸਾ ਪਾਠ “ਡਿਠੈ” ਵਾਲਾ ਕਰਮ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਗੁੰਝ ਜਾਂ ਸਾਹਿਤ ਜੋ ਪੜ੍ਹਿਆ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮੱਥੇ ਟੇਕੇ ਜਾਣ, ਜੇਕਰ ਉਸ ਵਿਚ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਗਿਆਨ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਗਿਆਨ ਬੁੱਧ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਸਮਾ ਸਕਦਾ। ਇਹ ਪਰਖ ਕਰਨੀ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਕੁਝ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਾਂ, ਜੋ ਵੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਉਹ ਕਿਤਨਾ ਚੰਗਾ ਹੈ ਜਾਂ ਮੰਦਾ ਹੈ; ਕਿਤਨਾ ਠੀਕ ਜਾਂ ਗ਼ਲਤ ਹੈ। ਜਿਤਨੀ ਦੇਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਪਰਖ ਕੇ ਉਸ ਵਿਚੋਂ ਚੰਗੇ ਗੁਣ ਨਾ ਅਪਣਾਏ ਜਾਣ ਉਤਨੀ ਦੇਰ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਸਕਦੀ ਅਤੇ ਸੁਹਿਰਦ ਰੱਬ ਨਹੀਂ ਘੜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਵਿਚਾਰ ਕਰਕੇ ਹੀ ਸੋਝੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸੋਝੀ ਦੇ ਬਗ਼ੈਰ ਬੁਰੇ ਖਿਆਲ ਮਨ ਵਿਚੋਂ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲ ਸਕਦੇ। ਵਿਚਾਰ ਕਰਨ ਦਾ ਭਾਵ ਇਹ ਹੀ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਸਮਝਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਕਹਿੜਾ ਗਿਆਨ ਸੁਮੱਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਹਿੜਾ ਗਿਆਨ ਕੁਮੱਤ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਕੁਰਾਏ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਇਹ ਤਾਂ ਸੁਭਾਵਕ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਉੱਤੇ ਪੈਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਉਸ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਬੁੱਧੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਚੰਗਾ ਮੰਦਾ ਸਾਹਿਤ, ਅਦਬ ਪੜ੍ਹਨ, ਸੁਨਣ ਅਤੇ ਵੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਬੁੱਧੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਤ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਭਾਵ ਹੇਠ ਹੀ ਉਸ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਸੁਰਤ, ਮੱਤ ਮਨ, ਬੁੱਧ ਭਾਵ ਜ਼ਮੀਰ ਘੜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਕੋਈ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਸੇ ਅਨੁਸਾਰ ਉਸ ਦੀ ਬੁੱਧ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਉਸੇ

ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਉਸ ਦਾ ਰੱਬ ਘੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਰੱਬ ਘੜਦਾ ਹੈ ਉਸੇ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਿਸੇ ਬੁਰੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਕੂੜ ਵਾਲੇ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਸੁਭਾਵਕ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਬੁੱਧ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਹੈਵਾਨ 'ਤੇ ਸ਼ੈਤਾਨ ਹੋ ਨਿਬੜਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਤਾਂ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੇਹੁਦਾ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਕੁਰਾਹੇ ਪਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਥਿਤੀ ਵੇਖ ਕੇ ਹੀ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਫ਼ਰਮਾਇਆ ਹੈ: ਪਾਠੁ ਪੜ੍ਹਿਓ ਅਰੁ ਬੇਦੁ ਬੀਚਾਰਿਓ ਨਿਵਲਿ ਭੁਅੰਗਮੁ ਸਾਧੇ॥ ਪੰਚ ਜਨਾ ਸਿਉ ਸੰਗੁ ਨ ਛੁਟਕਿਓ ਅਧਿਕ ਅਹੰਬੁਧਿ ਬਾਧੇ॥¹॥ ਪਿਆਰੇ ਇਨ ਬਿਧਿ ਮਿਲਣੁ ਨ ਜਾਈ ਮੈ ਕੀਏ ਕਰਮੁ ਅਨੇਕਾ॥ ਹਾਰਿ ਪਰਿਓ ਸੁਆਮੀ ਕੈ ਦੁਆਰੈ ਦੀਜੈ ਬੁਧਿ ਬਿਬੇਕਾ॥ ਰਹਾਉ॥ (ਗ:ਗ:ਸ: ਪੰਨਾ-641)। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਨੇ ਇਹ ਅਨੁਭਵ ਕੀਤਾ ਕਿ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਹਿਤ ਪੜ੍ਹ ਕੇ (ਵੇਦ ਆਦਿ ਪੜ੍ਹ ਕੇ), ਜੋ ਸਮਾਧੀਆਂ ਲਗਾਈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜੋਗ ਆਸਨਾ ਵਿਚ ਹੀ ਲਗੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਉਹ ਮਨ ਦੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਨਹੀਂ ਪਾਉਂਦੇ। ਐਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਸਗੋਂ ਹੰਕਾਰ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਈ ਲੋਕ ਜੋ ਕਰਮਕਾਂਡਾਂ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਉਲਝੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਮਨ ਦੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦੇ। ਐਸੇ ਲੋਕ ਮਨ ਵਿਚ ਵਸਦੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਆ ਸਕਦੇ। ਭਾਵ ਮਨ ਦੇ ਪੰਜਾਂ ਤੱਤਾਂ 'ਤੇ ਕਾਬੂ ਨਹੀਂ ਪਾ ਸਕਦੇ ਇਸੇ ਲਈ ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਸੁਹਿਰਦ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਅਪਣਾ ਸਕਦੇ। ਸੁਭਾਵਕ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸ਼ੈਤਾਨ ਅਤੇ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਰੱਬ ਘੜ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਕਾਰਨ ਐਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਵਾਧੂ ਦੇ ਕਰਮਕਾਂਡਾਂ ਵਿਚ ਉਲਝ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੋ ਵਿਅਕਤੀ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਰੱਬ ਨੂੰ ਘੜਦੇ ਹਨ ਉਹ ਹੀ ਵਿਭਚਾਰੀ ਅਤੇ ਦੁਰਾਚਾਰੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਐਸੇ ਗਿਆਨ ਵਿਹੁਣੇ ਲੋਕ ਹੀ ਸਮਾਜ ਦਾ ਕਲੰਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੁਰਬਾਣੀ ਦਾ ਫ਼ਰਮਾਨ ਹੈ: “ਬੇਦ ਕਤੇਬ ਸਿਮ੍ਰਿਤਿ ਸਭਿ ਸਾਸਤ ਇਨ੍ਹ ਪੜ੍ਹਿਆ ਮੁਕਤਿ ਨ ਹੋਈ॥” (ਗ:ਗ:ਸ: ਪੰਨਾ-747)। ਭਾਵ ਕੇਵਲ ਵੇਦ, ਸਿਮ੍ਰਿਤੀਆਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਕਿਤਾਬਾਂ 'ਤੇ ਸਾਹਿਤ ਆਦਿ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਮਨ ਦੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਭਾਵ ਰੱਬ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ- ਚੰਗਾ ਰੱਬ ਨਹੀਂ ਘੜਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੈ ਕਿ ਚੰਗਾ ਰੱਬ ਘੜਣ ਵਾਸਤੇ ਸੁਰਤ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣਾ ਪਵੇਗਾ, ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲੈਣਾ ਪਵੇਗਾ, ਅਤੇ ਐਸੇ ਗਿਆਨ ਨੂੰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨਾ ਹੈ ਜੋ ਸੁਮੱਤ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ। ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਕਰਨੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਇਸੇ ਲਈ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਫ਼ਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਚੰਗਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਉਪਰਾਲਾ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਇਸੇ ਲਈ ਕਿਹਾ ਹੈ: “ਹਾਰਿ ਪਰਿਓ ਸੁਆਮੀ ਕੈ ਦੁਆਰੈ ਦੀਜੈ ਬੁਧਿ ਬਿਬੇਕਾ॥ ਰਹਾਉ॥” ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ ਨਾਲ ਹੀ ਚੰਗੇ ਮੰਦੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਸਮਝ ਆ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੁਚੱਜੇ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਾਲ ਹੀ ਦਿਆਲੂ 'ਤੇ ਕਿਰਪਾਲੂ ਰੱਬ ਘੜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਸੰਕਲਪ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਸਮਝਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ:

ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਨਿਯਮ ਅਨੁਸਾਰ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿਚ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਿਰਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਇਕ (positive) ਨਿਸ਼ਨੇਆਤਮਿਕ 'ਤੇ ਦੂਜੀ (negative) ਨਿਰਾਰਥਕ ਜਾਂ ਨਿਖੇਧਾਤਮਿਕ ਭਾਵ ਇਕ ਸੁਚੱਜੀ 'ਤੇ ਦੂਸਰੀ ਕੁਚੱਜੀ। ਇਸ ਨੂੰ ਇੰਝ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਬਿਰਤੀ ਹੈ ਭਗਵਾਨ ਦੀ ਭਾਵ ਰੱਬ ਦੀ ਅਤੇ ਦੂਸਰੀ ਬਿਰਤੀ ਹੈ ਸ਼ੈਤਾਨ ਦੀ ਭਾਵ ਹੈਵਾਨਿਅਤ ਦੀ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਬਿਰਤੀਆਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਵਿਰੋਧੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵੇਂ ਬਿਰਤੀਆਂ ਦੀ ਜੰਗ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਜੰਗ ਜਿਤਨ ਵਾਸਤੇ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਕਤ ਦੀ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਾਕਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਗਿਆਨ। ਇਸ ਅਨੁਸਾਰ ਜਿਸ ਬਿਰਤੀ ਨੂੰ ਜੈਸਾ ਗਿਆਨ ਮਿਲਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਉਸੇ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਬਿਰਤੀ ਤਾਕਤਵਰ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਬਿਰਤੀ

ਪਾਸ ਸੁਚੱਜੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਵੱਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਬਿਰਤੀ ਭਗਵਾਨ ਭਾਵ ਰੱਬ ਦਾ ਰੂਪ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਪਾਸ ਕੁਚੱਜੇ ਗਿਆਨ ਦਾ ਭੰਡਾਰ ਜੰਮਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਬਿਰਤੀ ਸ਼ੈਤਾਨ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹੈਵਾਨੀਅਤ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਾਉਂਦੀ ਹੈ: **ਏ ਮਨ ਜੈਸਾ ਸੇਵਹਿ ਤੈਸਾ ਹੋਵਹਿ ਤੇਹੇ ਕਰਮ ਕਮਾਇ॥** (ਗ:ਗ:ਸ: ਪੰਨਾ-755) ਭਾਵ ਜੈਸਾ ਕੋਈ ਗਿਆਨ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਸੇ ਅਨੁਸਾਰ ਉਹ ਕਰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਵਿਚਾਰ ਗੋਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਪ੍ਰਤੱਖ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਵਿਅਕਤੀ ਆਪਣੀ ਅਗਿਆਨਤਾ ਕਾਰਨ ਭ੍ਰਿਸ਼ਟ ਜਾਂ ਸ਼ੈਤਾਨ ਰੱਬ ਘੜ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਐਸੇ ਵਿਅਕਤੀ ਹੀ ਮਜ਼ਲੂਮ ਲੋਕਾਂ ਉੱਤੇ ਜ਼ੁਲਮ ਜਾਂ ਅਤਿਆਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕੋਈ ਬਾਹਰ ਵਾਲਾ ਜਾਂ ਉਪਰ ਵਾਲਾ ਰੱਬ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸੋਂ ਜ਼ੁਲਮ ਨਹੀਂ ਕਰਵਾਉਂਦਾ। ਬੁਰੇ ਕਰਮ ਹਰ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਆਪਣੀ ਹੀ ਉਪਜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਹਰ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਰੱਬ ਆਪ ਘੜਦਾ ਹੈ। ਆਪਣੀ ਜ਼ਮੀਰ ਜਾਂ ਆਪਣੀ ਆਤਮਾ ਨੂੰ ਆਪ ਸੰਵਾਰਨਾ ਹੀ ਆਪਣਾ ਰੱਬ ਘੜਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਚੰਗੇ ਗੁਣ ਅਪਣਾ ਲਏ ਜਾਨ ਤਾਂ ਸੁਹਿਰਦ ਰੱਬ ਘੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਜੇਕਰ ਭੈੜੇ ਜਾਂ ਕੁਚੱਜੇ ਗੁਣ ਧਾਰਨ ਕੀਤੇ ਜਾਨ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਰੱਬ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਸ਼ੈਤਾਨ ਘੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਹੈਵਾਨ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਚੰਗਾ ਤਾਂ ਇਹ ਹੋਵੇਗਾ ਜੇਕਰ ਹਰ ਕੋਈ ਇਕ ਚੰਗੇ ਪਿਆਰ ਭਰੇ, ਸੁਹਿਰਦ, ਗਿਆਨਵਾਨ 'ਤੇ ਗੁਣਕਾਰੀ ਰੱਬ ਭਾਵ ਬਿਬੇਕ ਬੁੱਧ ਨੂੰ ਘੜੇ ਤਾਂ ਕਿ ਇਕ ਸੁਖਾਵਾਂ ਸਮਾਜ ਸਿਰਜਿਆ ਜਾ ਸਕੇ।

ਨੋਟ: ਜੇਕਰ, ਕਿਸੇ ਕਾਰਨ, ਕੋਈ ਪਾਠਕ ਜਾਂ ਪ੍ਰੇਮੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਨਹੀਂ ਹਨ ਤਾਂ ਕਿਰਪਾ ਕਰਕੇ ਮੇਰੀ ਸੁਧਾਈ ਖਾਤਰ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਜ਼ਰੂਰ ਸਾਂਝੇ ਕਰੋ ਜੀ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹੋਵਾਂਗਾ।